

K A B D E B Ó L Ó R Á N T

Shakespeare – 400

(E M L É K T Á B L A A V A T Á S)

Közhellyel kezdem. Azzal a mondattal, amelyet Magyarországon mindenki utána-mond Petőfinek: „Shakespeare egymaga a teremtés fele.” És amit olvashat kedves kö-zönségem itt is, a szobor mögötti emlékfalon.

Amikor kiszakadt Petőfiből e felkiáltás, kritikájának felütéseként, éppen a kor legjobb hazai színészenek, Egressy Gábornak alakításában a III. Richárd előadásáról távozott. Átéltette korának legfontosabb problémáját, a zsarnokság kérdését, azt hal-lotta a színpadról, aminek lázában önmaga is égett, amit saját verseiben is vívódóan átélhetett. És még valamit! Ami az emberi sorsok örökös alakítója: megismerhette az emberek manipulálhatóságát. Miként lehet befolyásolni akár a szerelmét épp el-vesztő asszonyt, vagy az érvényesülni akaró politikust, avagy a vagyonra vágyó akar-nokokat. De szemben az élet intrikus sodrásával megtalálhatta benne a számonkérés elkövetkezését, a világon szertejáró gonosz legyőzhetőségének tudatát. Az igazságtétel diadalmas elkövetkezését. Petőfi azon az estén Shakespeare-ben megismerhette magát Petőfit is, meg a világtörténelmet mozgató, a gonoszt megtörni képes elrendezettsé-gét a világnak. A teremtés metafizikáját.

Nem véletlen, hogy századának három legnagyobb költője szövetkezett, Petőfi mellett Vörösmarty, és Arany János, hogy magyarrá teremtsék a Shakespeare-szöve-geket. És mennyire igaza van Vörösmartynak, midőn ezt írja: „Shakespeare jó fordí-tása a leggazdagabb szépliteratúrának is felér legalább a felével.”

Klasszikusaink régmúltját idéztem, de ugorjak a legmaibb mába! Valahai dokto-randuszom, Szele Bálint egy interjúkötetet szentelt annak számbavételére, hogy kor-társ költőink miként versengenek ma is Shakespeare újabb és újabb magyartításában. Mert amit Petőfi és Vörösmarty kimondott, az kortárs literátoraink lelkében is vissz-hangzik. És versengenek, mert a színházak éhesen várják az újabb és újabb esemény számba menő fordításokat. Mert nemcsak költők és társulatok akarata tartja életben ma is hazánkban Shakespeare életművét, de a színházjáró közönség igénye is. Múl-hatott négy évszázad, Shakespeare kortársunkként tud minket is izgatni. A mi prob-lémáinkat is egy-egy újabb bemutatón átélelni, kérdéseinket feltenni, és megoldáskereső életre figyelésünket hangolni.

Magam is élnék egy példával, az előbb átugrott huszadik századból. Ha Petőfi korábban a történelmet mozgató földrengések színpadra teremtőjét idézte meg, Szabó Lőrinc a magános sorsában a létezés értelmét kereső ember és a világ kapcso-lódási pontjait kereste Shakespeare szövegeiben.

Először is az angol nyelvet és a poézis sajátos formálódását tanulta a költő Shakespeare szonettjeinek fordítását készítve. Majd amiként ő maga is érett saját köl-lészetében, hasonlóan még kétszer alakította át ezeket a szonetteket. Magam 20 éves

egyetemistaként a Kossuth klubban a harmadik változat bemutatásán láthattam életben egyszer monográfiám tárgyát, a szonettek fordítóját, 1957-ben. A Shakespeare szonettek nélkül talán a Föld, erdő, Isten kötetten induló költő sem lehetett volna az emberlét értelmén meditáló létköltészet hazai megalkotója.

Majd a sors csodája! A Nemzeti Színház valahai zseniális rendező-igazgatója, Németh Antal Shakespeare-ciklusához munkatársul szerződtette Szabó Lőrincet. Először a lázadó hangú csalódott-pesszimista költőre bízta Athéni Timont, barátok jótevőjét, aki cserében csak a megtagadással szembesült összeomló élete zárultával. Megrágalmazni az életet, ez volt a költő Szabó Lőrinc poétikája is ekkor, és ehhez alkalmat kapott, hogy kiélje létkáromló indulatait a shakespeare-i-szövegben. A következő az Ahogy tetszik vígjátékként ismert szövegének keserű csalódásokkal telített szerelmi ábrándozása. A méla Jaques alakjában egy Hamlet-előképet rajzolatott a Különbéke költője. Ezt követte a zseniális Macbeth-fordítás. Ekkor már benne voltunk a második világháborúban, a balladás pusztulás sodrásában.

Keserű műveket fordított, gyönyörrel teli környezetben. Timon keservei az erdélyi havasokban szövegeződtek, a méla Jaques szövegei Titiseeben, ahol a freiburgi magyarok emléktáblája emlékeztet a műfordító-költő jelenlétére, a Macbethet a Tárában fordítja. A drámák keserű eseményeit a táj és környezet vidító szeretetteljes fogadtatása oldja a poézis csodálatos harmóniájával.

A negyedik fordításra megkapja a megbízást, de valahogy a megoldásig nem tud sokáig elvergődni. Tapasztalatai – a politika hullámvázása és a háború keservei – kevésnek bizonyulnak, hogy a Troilus és Cressida fordítása költői ihletődéshez jusson. Ehhez Budapest ostroma, és a költő személyes megpróbáltatásai, a félreértelmezett megjegyzéseit követő üldöztetés és szerencsétlenné alakuló élete újabb tapasztalatai kellett. Az ostrom után összeállított, a Franklin Társulat kiadásában megjelent Shakespeare-összes számára ezek megdöbbentő hatására végre be tudta fejezni a komor emberi sorsokat és személyes ámulásokat összegező művet. A szakma szemében is a legnagyobb elismeréssel fogadott formában képes megszólaltatni magyarul. A legjobbkor: hiszen a világ is ekkorra fedezi fel, és kezdi a nagy tragédiák között számon tartani a darabot. Mely görbetükröt állít a XX. századi emberiség számára.

A mára immár megdicsőült Troilus-hoz a halála előtti évben visszatér még a műfordító-költő. Nem szövegét változtatja, hanem kései szerelmét éli bele a Tücsökzene egyik utolsóként elkészült versébe, a Cressidába. Ismerős? Mint a háromezer éves trójai történet, avagy az olyannyiszor megerőszkolt huszadik század?

Cressida

Ismeritek Cressidát? Én igen!

Legizgatóbb, legfájóbb fűszerem.

Oly kék rontja, mint engem, s gyöngeség

s kémia a lelkiismeretét.

S még így sem önző! Hogy mentse magát,

most téged mintáz, Állati Világ,
téged magához, érzékeny Idő,
téged, Jog, Szokás, Lélektan. A nő
érik benne, kit minden pillanat
folyton feltölt. Esze több, súlyosabb
Zeusz lányánál. Mint gejzirliget
ugrálja körül álmom, örület,
mámor, szerencse. Egykor orvosa
a megbízható cinkos volt. De ma
teste a kétes becsület helyett
szinte-nyílt szabadság zsákmánya lett...
Igy is szereted? – Akkor véd, szívem:
száz év múlva nem lesz más szerelem.

Kétségbeesés és féltés, a hűtlenség ellenére a vállalt hűség. Trója és Buda végnapjai? Világháborúk, dúlások emléke, a kiszolgáltatottság. A modern évszázadok európai erkölcsé? És a visszahatás rá?

Szabó Lőrinc arról álmodozott, még a háború utolsó évében is, hogy majdan Shakespeare összes drámáját lefordíthatja. A nagyközönség utolsó fordítását, a *Vízkeresztet* már nem is ismeri. Az *Ahogy* tetszikhez hasonló, megbékélt vígjátékot. 1953-ban, a Sztálin halálát követő enyhülés idején a Faluszínház kérésére fordította, de csak nemrég jelent meg a debreceni Csokonai Kiadó, és a Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc kutatóhelyének gondozásában. Balsorsát mi magyarázhatja? Radnóti Miklós valamivel korábban, már a háború éveit alatt lefordította a dráma első két felvonását. Munkaszolgálat miatt kénytelen volt abbahagyni a munkát, melyet aztán Rónay György fejezett be, és ez szerepel a háború utáni kiadásokban, és a színpadokon is ez a fordítás lett a leggyakrabban hallható. Az izgalmas témájú Shakespeare-fordításokat (többek között a III. Richárdot, A velencei kalmárt, és a hazaszeretet apoteózisát, az V. Henriket) teremtő atyai barátom, a szintén nagy költő, Vas István véleménye szerint: mindkét fordítás egyformán rangos, egyenértékű, éppen ezért kegyeleti okokból szerepeljen a Miklóstól származó. Szabó Lőrinc fordítása minden gyűjteményből ki-maradt. De önmagában, kis kötetként sem látott napvilágot. Legyen ez a reklám helye: a krk.szabolorinc.hu weblapon megtalálhatják, élvezettel olvashatják a mi egyetlen kiadásunkat.

Egyik kiváló mai drámaírónk és egyben Shakespeare-fordítónk, Forgách András véleményét egyetértőleg idézem. Amikor példaképét kérdezték, imígyen válaszolt: „Ha van, akkor az Szabó Lőrinc és Arany János, de megkülönböztet tőlük az, hogy én nem vagyok költő. Szabó Lőrinc irányában elfogult vagyok, hiszen mind a négy fordítását ismerem [a *Vízkereszt*ről még tudomása sincs!]. Az *Ahogy* tetszikkal vacakolnék egy kicsit, az biztos, mert a komédia Szabó Lőrincnek nem ment olyan jól, de az *Ahogy* tetszikben amúgy is sok probléma van. A legjobban a *Troilus és Cressi-*

dát szeretem. A Macbethben Szabó Lőrinc zseniális volt, és az Athéni Timon is neki való darab, de az egy szimplább mű, a nyelvben ott nem kellett úgy megmérnie a saját zsenialitását, ami a Macbethben és a Troilusban tündököl igazán.” Teszem hozzá: a mai ember számára is befogadhatóan.

Miként valaha Petőfit, Szabó Lőrincet is Shakespeare ihletése is alkotásra serkenti. Szabó Lőrincet paradox módon éppen a modernséggel köti össze, a tragic joy – a tragikus derű – európai szintű mesterévé segíti, a huszadik századi angol nyelvű líra klasszikusainak, Eliot, Yeats és Pound méltó társává.

A Tücsökzenéből idézek, de a Shakespeare fordítások témáját? zenéjét? álmodozását a létezésről? hallom. „Színház az egész világ”? A poézis egésze! Sőt túl azon: az emberiség élete.

hány szál szövéődött és mennyi szakadt,
s ami pezsdült, hogy ült nyomtalan el,
s bűvópatakként hogy tört újra fel?
A szín forog, és amit elhagyok,
egészítse ki a ti álmotok.

